

Jan Bednarik

GIAMBATTISTA VICO

23

Giambattista Vico se je rodil 23. junija 1668. leta v Neaplju, kjer je tudi umrl 23. januarja 1744.

Njegov opus s težavo uvrščamo v kako filozofsko šolo. Vico je namreč bil v nekem smislu samouk.¹ Svojega znanja ni zajemal pri študijskih institucijah, prej si je sam izbiral avtorje, ki so ga najbolj zanimali. V mladosti je sicer obiskoval jezuitsko gimnazijo² in študiral gramatiko; šolo pa je kmalu zapustil, ker se mu je tu dogodila krivica. Sam je doštudiral logiko iz Hispanovih in Venetovih del (*Summulae*), prebiral Suarezove *Disputationes metaphysicae* in se posvetil poglobljenemu študiju prava.

Nekaj časa je opravljal advokaturo, nato je postal hišni učitelj na domu Domenica Rocca markiza Vatolla v pokrajini Cilento.³ Tu se je posvetil branju Danteja, Petrarce in Bocaccia ter grških in latinskih klasikov. Aristo-

¹ Izraz 'maestro di se stesso' (učitelj samega sebe) se večkrat pojavlja v Vicovih avtobiografskih spisih.

² Od leta 1679 do leta 1684.

³ Od leta 1686 do leta 1695.

telova *Etika* ga je prepričala, da »veda o pravičnem [...] izhaja iz maloštevilnih, večnih resnic, ki jih v metafiziki narekuje neka idealna pravičnost«. ⁴ Preko Aristotela se je Vico vrnil k Platonu: »Aristotelova metafizika vodi do stvarnega počela materije, iz katerega se izvajajo posamične oblike; s tem postane Bog podoben izdelovalcu vaz, ki oblikuje stvari izven sebe. Platonova metafizika pa vodi do stvarnega počela večne ideje, ki od sebe daje in tvori samo stvar.« ⁵ Platonov nauk mu je ponudil možnost, da se etika utemelji na »neki kreposti ali idealni pravičnosti«, ki je hkrati osnova idealne države. V teh obrisih se je Vico ozrl na »razmišljanje o večnem idejnem pravu, spoštovanem v univerzalnem mestu po ideji ali načrtu božje previdnosti«. ⁶

Ob svojem povratku v rodni kraj (1695) se je Vico soočil s pretežno kartezijskim kulturnim življenjem. Do Kartezijeve filozofije pa je italijanski filozof venomer čutil odpor: še zlasti ga je prizadelo Descartesovo preziranje zgodovine, govorništva in pesništva v korist matematičnih ved. V tem obdobju je vzljubil Bakona Verulamskega in ga postavil med svoje tri najljubše pisce, ob bok Platonu in rimskemu zgodovinarju Tacitu. Kasneje se bo trojici pridružil še Grocij.

Leta 1699 je postal profesor za retoriko na univerzi v Neaplju. V univerzitetnem uvodnem predavanju *De nostri temporis studiorum ratione* iz leta 1708 je Vico ostro obsodil vsiljevanje kartezijanstva in matematične metode kot edine možne poti do znanja: obstajajo tudi vede, ki jih ni moč obravnavati s pomočjo metode, in prav te vede imajo prvenstven pomen za človeka; tudi sama Kartezijeva metoda se ne izkaže za neizpodbitno v preučevanju narave, saj fizika ne dosega evidence in nujnosti, ki sta temeljni lastnosti matematike. Poudarjajoč dejstvo, da matematična metoda sloni na razumskem načinu spoznavanja, ki se v človeku razvija kot zadnji, Vico ugotavlja, da pri otroku stopajo v ospredje spomin, domišljija in bistrost.

⁴ G. B. VICO, *Autobiografia*, Torino 1960, str. 8.

⁵ Prav tu, str. 13.

⁶ Prav tu str. 14.

Prva faza vzgoje naj bi zato temeljila na študiju jezikov, ki utrjuje spomin, na branju pesnikov in zgodovinarjev, »da bi se gojila domišljija, in obenem na umevanju geometrije [...] kot priprave na gospostvo razuma«. ⁷

Leta 1710 je Vico izdal delo *De antiquissima italorum sapientia ex linguae latinae originibus erudenda*, v katerem se v okviru obravnave etimologije kot počela izvirne upovedanosti zgodovinskega zariše slovito enačenje med *verum in factum*, resničnim in storjenim. ⁸ Trditev *verum ipsum factum* se po Vicovem mnenju sklada s tradicionalnim dojemanjem spoznavanja kot spoznavanja po vzrokih; matematika in geometrija postopata z dokazovanjem po vzrokih, ker »sam človeški razum vsebuje elemente resnice in jih lahko urejuje in usklajuje. Od takšnega urejevanja in usklajevanja izhaja resnica, ki se dokazuje; dokaz je na ta način istoveten z operacijo, resnično pa s proizvedenim (*factum*)«. ⁹ Če je branje zbor branih elementov, *ita intelligere sit colligere omnia elementa rei, ex quibus perfectissima exprimitur idea*. Ob svojem sodobno zvenečem obratu ostaja aksiom *verum ipsum factum* hkrati definicija resnice kot *mentis cum rerum ordine conformatio*: v tem smislu se razodeva tudi njegova pripetost na metafizično izročilo.

25

S spustom počela *verum-factum* na tla zgodovine se v pojmovnem tkivu Vicove govorice oblikuje sopripadnost filozofije in filologije. Njuno skladnost išče italijanski filozof v delih *De universi iuris uno principio et fine uno* (1720) in *De constantia iurisprudentis* (1721), ki ju lahko imamo v nekem smislu za osnutek temeljnega dela *Scienza Nuova* – poznonovoveške filozofske summae z obrobja evropskega miselnega prostora, amalgama presenetljive inovativnosti, širokega znanja in sestopov v časovno že skorajda zabrisano metafizično konstelacijo, ki je Vica zaposlila od leta 1720 do smrti. ¹⁰

⁷ F. AMERIO, *Introduzione allo studio di G.B. Vico*, Torino, S. E. I., str.10.

⁸ Prim. npr. K. LÖWITH, »*Verum et factum convertuntur*«: le premesse teologiche del principio di Vico e le loro conseguenze secolari, v *Omaggio a Vico*, Napoli 1968, str. 73–112.

⁹ G. B. VICO, *De antiquissima*, I, 3. poglavje.

¹⁰ Glede na njegove predelave delo ločujemo na: *Scienza Nuova Prima* (1725), *Seconda* (1730) in *Terza* (1744).

Osnovni problem *Scienze Nuove* je vprašanje zgodovinskega: »zgodovina ni še našla svojih počel«. ¹¹ Njih iskanje se odvija v spetosti filozofije in filologije. Drugi termin se ne nanaša izključno na študij jezika, ampak označuje v širšem smislu tudi obravnavo dejstev, tako rekoč posamičnosti; 'filozofija' pa se temu nasprotno in napròtno ozira na nujno in univerzalno. Predmet filologije je gotovo (*certo*), predmet filozofije pa je resnično (*vero*). Zrcaljenje filološkega in filozofskega se odseva na ravni zgodovine kot vede o resničnem v smislu, ki ga izpostavlja rek *verum et factum convertuntur* – se pravi v zarisanosti proizvedene resničnosti. ¹²

Odkrivanje se v zgodovinskem dogaja na obzorju kritične veščine, ki je v svojem jedru metafizična: v metafizični kritiki se jasniyo obrisi večne idejne zgodovine (*storia ideal eterna*), ¹³ ki osvetljuje zakone zgodovinskega nastajanja. Slednji niso induktivni, ampak se zastavljajo apriorno in domujejo v metafiziki človeškega razuma: »Naša veda postopa prav kot geometrija, ki si sama ustvarja svet razsežnosti, ko ga sestavlja in motri v svojih elementih; v njej pa je toliko več resnice, kolikor bolj so resnični redovi človeških stvari od točk, črt, ploskev in likov.« ¹⁴

Factum zgodovinskega se ne izpolnjuje izključno na nivoju človekovega delovanja, ampak ga oblikuje tudi božja roka preko svoje previdnosti. Če se *Scienza nuova* odpira do iskanja božje prisotnosti, obenem ne zastira bistveno človeškega v svojih mnogoličnih izrazih. Vicu gre predvsem za antropološki vpogled v človeka, ki ni reduciran na svoj razum, v slogu kartezijanstva, ampak ovrednoten tudi v čustvih in domišljiji.

Po Vicovem mnenju »ljudje stvari najprej občutijo nezavedno, nato jih doje-

¹¹ G. B. VICO, *Diritto Universale (Opere, Laterza, Bari 1936, II., str. 14)*.

¹² Prim. npr. F. FELLMANN, *Das Vico-Axiom: Der Mensch macht die Geschichte*, Freiburg-München 1976.

¹³ V sintagmi *storia ideal eterna* ločujemo dvojce pomenskih ravni: na prvi besedna zveza označuje opredelitev kategorij ali idealnih momentov duha v njihovem idejnem zaporedju; na drugi se predstavlja kot aprioristično-empirična determinacija reda, po katerem se v zgodovini zvrstijo stvari, dejstva ipd.

¹⁴ G. B. VICO, *Scienza Nuova*, § 349.

majo z razburjenim in ganjenim duhom, slednjič jih premislijo s čistim razumom». ¹⁵ Osnovno shemo dojemanja Vico preslika na zgodovinsko dogajanje in v njem izpostavi troje obdobj: dobo bogov, dobo junakov in dobo ljudi. »V dobi bogov so pogani mislili, da živijo pod božjo vlado, in da jim je vsaka stvar naročena po znamenjih in v preročiščih [...] – sledila ji je doba junakov, ko so slednji vladali v aristokratskih državah in si domišljali, da je njihova narava različna od narave njihovih podložnikov; – in končno doba ljudi, v kateri so se vsi prepoznali za enake v človeški naravi.« ¹⁶ V čutno-domišljijemskem momentu se ljudje izražajo preko pesništva, ki je predstavnostno in nepojmovno oblikovana metafizika. Če so sodobne poetike obravnavale poezijo kot proizvod razvitega razuma in omikane družbe ter kot odvečen, akcidentalen okras, Vico prav nasprotno poudarja, da je pesništvo naraven in zato človeškemu duhu tudi nujen način izražanja. Ko bi namreč bilo pesništvo odvečen okras, bi se pojavilo šele v pozni dobi človeške zgodovine; poezijo pa nasprotno najdemo že v davnini, pravzaprav nam prva zgodovinska pričevanja spregovorijo v pesniški besedi. Odkritje naravnega in nujnega značaja poezije kot izrazne oblike je po Vicovem mnenju temelj »nove vede«, ki pojasnjuje bajne poteze najstarejših izročil v smislu pesniških upovedovanj resničnega. V bajeslovnih izvorih narodnih zgodovin, ki jih hranijo tradicije, se ne skrivajo laži, temveč se razpirajo prvobitni modusi pripovedovanja resnice, značilni za starodavnike. »Od silnega grmenja prestrašeni prvi ljudje so si domišljali, da je nebo prostrano živeče telo, in poimenovali so ga Jupiter, misleč, da jim s strelami in truščem groma kaj sporoča [...]. Na ta način so si prvi pesniki-teologi domislili prvo božansko bajko, največjo izmed vseh, se pravi Jupitra, kralja in očeta ljudi in bogov, in njegovo strelo.« ¹⁷

Teka zgodovine pa ne opredeljuje izključno metafizika človeškega uma. V njem nastopa tudi božja previdnost. Prerez skozi zgodovino dokazuje bivanje Boga: »Ta veda se predstavlja po enem izmed svojih temeljnih aspektov kot premišljena civilna teologija božje previdnosti [...]. Zatorej se mora ta

¹⁵ Prav tu, § 241.

¹⁶ Prav tu § 31.

¹⁷ Prav tu § 377 in 379.

veda izkazati kot dokaz zgodovinskega dejstva previdnosti, kajti mora biti zgodovina ukazov, ki jih je previdnost preko človeške volje in pogosto tudi proti človeškim željam dala velikemu mestu človeškega rodu.«¹⁸

S tem so zarisane temeljne poteze nauka o heterogenezi ciljev: v zgodovini obstaja finalna nastrojenost v smislu napredka, ki se pa odmika od človekovih predstav in želja. V tem odmiku se razodeva prisotnost božjega načrta. »Ljudje so sicer stvarili svet narodov, [...] a taisti svet izhaja iz različnega, pogosto nasprotno mislečega razuma, vsekakor venomer vzvišenega nad cilji, ki si jih ljudje zastavljajo [...] Ker se ljudje prepuščajo živalski pohotnosti in porazgubljajo svoje zarode, a od tod prihaja čistost poroke in iz nje družina [...]; ker se svobodni narodi hočejo rešiti zavore svojih zakonov, a s tem postanejo podložni monarhom [...]; ker se narodi hočejo izgubiti, kar pa od njih ostaja, se zbere v samoti in od tod zopet vstane kot feniks. Kar je vse to storilo, je vsekakor bil razum, kajti z razumnostjo so to počenjali ljudje; ni bila usoda, saj so si to odredili z izbiro; ni bilo naključje, kajti s takim ravnanjem se stalno vračajo v iste stvari.«¹⁹

28

Prispodoba o feniksu namiguje na znamenito teorijo o »teku in povratnem teku« (*corsi e ricorsi*) zgodovinskega, po kateri se navidezno preboleto vrača in ponavlja.

Vicova beseda je oplodila različne miselne tokove. Goethe in Herder omenjata iz spominov na svoja potovanja v Italijo, kako je v Neaplju Vicovo ime bilo deležno pravicatega čaščenja. V prvi polovici XIX. stoletja so Vica radi prebirali Ugo Foscolo in Alessandro Manzoni v Italiji, Jules Michelet in Auguste Comte v Franciji, Samuel Taylor Coleridge v Angliji. Fichte, Schelling, Hegel in Humboldt italijanskega filozofa nikdar ne omenjajo, čeprav je njihova filozofija v marsičem podobna Vicovi (med Heglovimi učenci pa ga citira Gans); prav tako se ga ne spominjata Niebuhr in Mommsen, ki jima je bil Neapeljčan predhodnik v preučevanju rimske zgodovine. Nasprotno se Vicovo ime pojavlja v romanih francoskih piscev Balzaca,

¹⁸ Prav tu § 342.

¹⁹ Prav tu § 1107–1108.

Alexandra Dumasa, de Vignyja in Flauberta. V drugi polovici XIX. stoletja je Vicova slava nekoliko zasenčena. Paul Lafargue oriše povezavo med historičnim materializmom in Vicovo filozofijo; v nekaterih ozirih se s *Scienzo nuovo* lahko primerjajo posamezne trditve iz Feuerbachovih, Straussovih, Lemprechtovih in Lotzejevih del.

Vico stopa ponovno v ospredje v prvih desetletjih tega stoletja, sicer v senci ideološkega lastninjenja svoje filozofije. Ob Crocejevih in Burdachovih študijah in ob Joycovem zanimanju za Vicova dela se vrstijo spisi, ki prepoznajo v Vicovem opusu idejne osnove fašizma ali marksizma. V tem duhu spregovorita Yeats in drugi. V skupino pristranskih interpretacij prištevamo Sorelovo, delno tudi Gentilejevo. Za Vico se občasno zanimajo tudi Breysig, Cassirer, Meinecke, Troeltsch in Auerbach.

V skladu z mnogoličnostjo in vsestransko pomembnostjo Vicovih intuicij se danes na italijanskega filozofa ozirajo strokovnjaki z različnih področij človeških ved.

Vicova beseda izhaja namreč kot *scienza* iz Galilejevega zasnutka znanosti, a se že izvirno zadrži v bližini človeka, njegovih del, njegove zgodovine. V razponu med epistemološkim počelom *verum-factum* in hermenevitično pripetostjo na zgodovinsko in upovedano se nam branje Vicove *Scienze Nuove* ponuja kot stalen ozir na filozofijo sodobnosti v luči njene arhaične svežine.